Faszyzm

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Gra interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Emilii Gentile, *Początki ideologii faszystowskiej*, Warszawa 2011, s. 82–83.
- Źródło: Benito Mussolini, *Doktryna faszyzmu*, Lwów 1935, s. 21–22.
- Źródło: *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, red. Krystyna Chojnicka, Wiesław Kozuba-Ciembroniewicz, Kraków 2000, s. 353.
- Źródło: Wiesław Kozub-Ciembroniewicz, *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, Kraków 2000, s. 44.
- Źródło: Stanisław Filipowicz, *Historia myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk 2001, s. 362.

Dekoracja z lwem trzymającym w paszczy *fasces* – symbol władzy wykorzystywany przez faszystów
Źródło: BabelStone, licencja: CC BY-SA 3.0.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to czas wielkiego kryzysu demokracji liberalnej. Słabość rządów parlamentarnych doprowadziła w wielu krajach do ich odrzucenia i próby stworzenia systemów politycznych negujących wartości, jakie niesie ze sobą demokracja przedstawicielska. Wielkie zniszczenia wojenne i małe korzyści, jakie Włochy odniosły z wojny, oraz trudna sytuacja gospodarcza, wpłynęły na powstanie nowego ruchu, który jawnie negował europejskie dziedzictwo polityczne. Jego przywódca – Benito Mussolini wierzył, iż w okresie słabości instytucji państwowych i rozkładu życia społecznego prostą receptą może być tylko silne państwo, obejmujące swym działaniem każdą sferę życia i umiejące zespolić wysiłki wszystkich dla osiągnięcia wspólnych celów.

Pojęcie faszyzmu odnosi się do skrajnie prawicowych masowych ruchów społecznych oraz ich ideologii, które odrzucały demokratyczny model ustroju politycznego, głosząc nacjonalizm, militaryzm, antyindywidualizm oraz apoteozę wodzowskiego państwa. Ich największa popularność przypada na okres międzywojenny. Ruchy faszystowskie rozwinęły się przede wszystkim w krajach Europy południowej, środkowej oraz wschodniej. Upadły wraz z klęską „państw osi” w II wojnie światowej.

Twoje cele

- Przedstawisz najważniejsze zasady ideologii faszystowskiej.
- Porównasz faszyzm z innymi doktrynami politycznymi.

- Scharakteryzujesz korporacjonizm jako ustrój społeczno-ekonomiczny.

Dla zainteresowanych

Faszyzm – teoria i praktyka

Przywódcy współczesnych państw totalitarnych

Społeczeństwo w państwach totalitarnych

Ideologie totalitarne – podsumowanie

Ideologie totalitarne

Przeczytaj

Faszyzm należy do ideologii uzasadniających potrzebę zbudowania państwa totalitarnego. Powstał w latach 20. XX w. we Włoszech, a jego twórcą był Benito Mussolini.

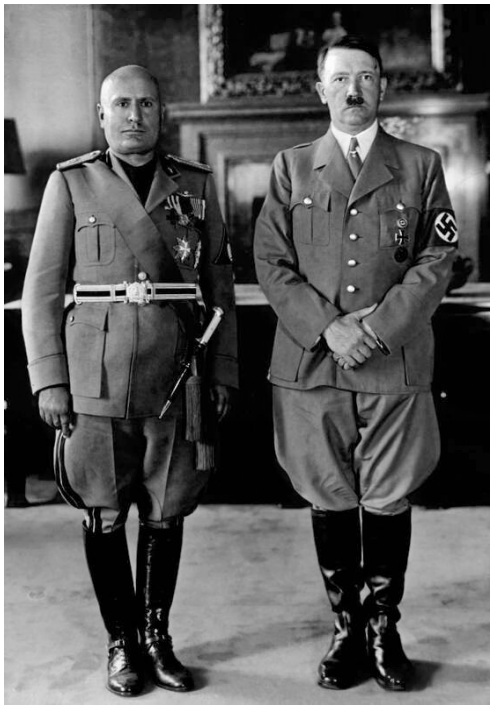

Benito Mussolini i Adolf Hitler, 1940 r.
Benito Mussolini (1883–1945) – przywódca i ideolog włoskiego ruchu faszystowskiego; w latach 1922–1943 r. szef rządu Królestwa Włoch, a następnie – w okresie 1943–1945 – przywódca uzależnionej od III Rzeszy Włoskiej Republiki Socjalnej (Repubblica di Salò); sojusznik Hitlera; w 1945 r. rozstrzelany przez włoskich antyfaszystowskich partyzantów.
Źródło: domena publiczna.

Wiesław Kozub-Ciembroniewicz

Doktryny polityczne XIX i XX wieku

Dla faszysty wszystko jest skoncentrowane w państwie w tym znaczeniu, iż poza nim nie istnieją już żadne inne wyższe wartości. Państwo faszystowskie „jest syntezą wszelkiej wartości". W samej fascynacji ideą państwa Mussolini posuwał się aż do jego zupełnej fetyszyzacji: „państwo jest absolutem, wobec którego jednostki i grupy są czymś względnym".

Źródło: Wiesław Kozub-Ciembroniewicz, *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, Kraków 2000, s. 44.

Krytyka liberalnego porządku

Punktem wyjścia faszystów była **ostra krytyka świata liberalnego**. W demokracji oraz kapitalizmie dostrzegali oni czynniki rozkładu. Przekonywali, że XIX-wieczny liberalizm zrodził świat egoizmów i materialistyczną pustkę. Mussolini pisał, że każdy myśli tylko o swoim ekonomicznym dobrobycie, a przedmiotem największej aspiracji stało się „życie polegające na

przelotnej rozkoszy”. Według faszystów jest to epoka zwiotczała i żałosna, żyjący w niej ludzie przypominają zwierzęta, myślące tylko o tym, jak się „wypaść i utuczyć”, zatraciła się zaś wielkość człowieka, jego czynów i wiekopomnych dzieł. Ideologowie faszyzmu pogardzanym cechom liberalnego świata przeciwstawiają atrybuty antycznego Rzymu: bohaterstwo, wielkoduszność i waleczność. Sama nazwa „faszyzm” ma pochodzenie łacińskie – w Rzymie słowo „fasces” oznaczało wiązkę rózg, będącą w tym starożytnym państwie symbolem władzy, jedności, siły i sprawiedliwości.

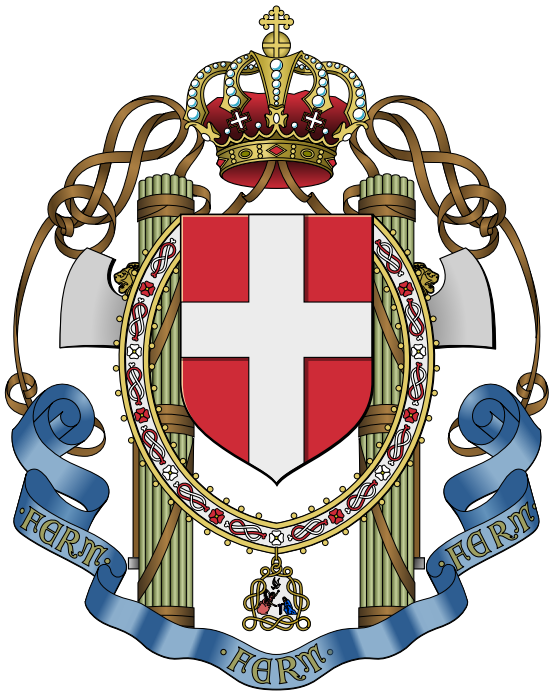

Godło faszystowskich Włoch, widoczne po bokach *fasces*

Źródło: domena publiczna.

Zastanów się, jakie ideologie – inne niż faszyzm – krytykowały w podobny sposób zasady świata liberalnego.

Rzecznicy faszyzmu chcieli powrotu do witalności starożytnego świata. Przekonywali, że nadszedł czas na nadejście nowego typu człowieka – **człowieka faszystowskiego**, a więc istoty wyzwolonej z ekonomicznych determinizmów. Według faszystów taki człowiek potrafiłby wznosić się ponad swój zwierzęcy egoizm i podejmować działania, które przejdą do historii. Czynnikiem, który miałby nadać człowiekowi nowy wymiar, będzie – **walka**. Człowiek faszystowski całe swoje życie miał traktować jako walkę, po męsku powinien stawiać czoło wszelkim trudnościom, dzięki czemu zostanie odnowiona jego wiara i charakter.

Stanisław Filipowicz

Historia myśli polityczno-prawnej

Zdając się na „siły ducha”, faszysta winien odrzucić tchórzliwe kalkulacje racjonalizmu. Mussolini gardził tradycją Oświecenia. Z lekceważeniem mówił o „doktrynach demokratycznych łączących się z francuską Encyklopedią”. W sformułowaniach, które wielokrotnie powtarzał w *Doktrynie faszyzmu*, dawała o sobie znać

(w zwulgaryzowanej formie) romantyczna brawura umysłu, szukającego natchnień poza rozumem, w sferze wzniosłych emocji.

Źródło: Stanisław Filipowicz, *Historia myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk 2001, s. 362.

Wiara w państwo

Faszyści byli przekonani, że tej wielkiej metamorfozy człowieka może dokonać tylko **państwo**. Jedynie ono jest w stanie ukształtować człowieka na modłę faszystowską. Jak pisał Mussolini, poza wspólnotą polityczną człowiek jest niczym – tylko ona może nadać każdej jednostce trwałą i wyrazistą tożsamość. W tym celu niezbędne jest, według ideologii faszystowskiej, zbudowanie **państwa totalnego**. Takie państwo, inaczej niż państwo liberalne, obejmowałoby swoim zasięgiem całą społeczną rzeczywistość oraz przenikało wolę i rozum każdego człowieka. Benito Mussolini wyraził to słowami: *„wszystko w państwie, nic poza państwem, nic przeciwko państwu”*.

Faszystowska afirmacja państwa oznaczała więc nieograniczoną władzę polityczną oraz sprawowaną przez nią pełną kontrolę nad wszystkimi mieszkańcami. Każdy aspekt życia człowieka – kultura, gospodarka, a nawet rodzina – powinien być według faszystów kształtowany przez państwo, wymuszające odgórnie narodową jedność.

Zastanów się, czy potrafisz podać nazwy innych doktryn politycznych, które uzasadniały totalitarny charakter państwa.

Ideologia faszystowska odrzucała zatem wszelkie koncepcje państwa, które dopuszczały społeczne podziały czy polityczny pluralizm. Ostrej krytyce poddawała państwo liberalne – faszyści widzieli w nim warunki sprzyjające relatywizmowi moralnemu oraz absolutyzowaniu jednostki kosztem wspólnoty. Według faszystów należy porzucić – jako anarchiczne – liberalne wizje samoorganizującego się społeczeństwa obywatelskiego. Z tego samego powodu faszyzm krytykował marksistowską koncepcję walki klas. Jego rzecznicy widzieli w niej egzystencjalne zagrożenie dla solidaryzmu społecznego. Odrzucali jednocześnie wszelkie wizje egalitaryzmu, stojąc na stanowisku, że dobrze zorganizowane społeczeństwo musi mieć charakter **hierarchiczny**.

Korporacjonizm w gospodarce

W dziedzinie ekonomicznej ideologia faszystowska stała na gruncie korporacjonizmu, czyli solidarystycznego

systemu gospodarczego z przymusowymi stowarzyszeniami. Faszyści chcieli, by pracownicy i pracodawcy poszczególnych branż byli obowiązkowo integrowani w branżowych korporacjach, reprezentujących poszczególne sektory przemysłu i rolnictwa. W ich ramach byłyby negocjowane decyzje dotyczące zasad zatrudnienia oraz wynagrodzeń. Organizacje takie – nadzorowane przez państwo – zastępowałyby niezależnie działające związki zawodowe oraz stowarzyszenia pracodawców. Wolnorynkowy kapitalizm był przez faszystów odrzucany, jako ustrój atomizujący społeczeństwo i rozbijający jedność narodową.

Właz studzienki kanalizacyjnej z faszystowskimi symbolami
Źródło: Bartleby08, licencja: CC BY-SA 4.0.

Nie tylko faszyści byli rzecznikami korporacjonizmu – była to koncepcja bardzo popularna w pierwszej połowie XX w. Odwoływał się do niej m.in. Kościół katolicki w swoim nauczaniu społecznym, poszukujący „trzeciej drogi", czyli wizji sprawiedliwego ustroju ekonomicznego, będącego alternatywą zarówno dla kapitalizmu, jak i socjalizmu. Pod pewnymi względami korporacjonizm był próbą przeniesienia niektórych instytucji świata feudalnego (takich, jak cechy rzemieślnicze i gildie) na grunt nowoczesnych państw.

Pochwała militaryzmu

Aby nowe państwo faszystowskie mogło zostać zbudowane, niezbędny był, jak głosili jego zwolennicy – wódz, duce. Przez niego miał się wyrażać majestat narodu, a wszyscy w państwie powinni się poddać jego autorytetowi. Władzy wodza nie należało niczym ograniczać, jego wola powinna stawać się prawem, a on sam powinien stać na szczycie zhierarchizowanego niczym armia społeczeństwa. Duce jako przywódca charyzmatyczny dysponować miał nadzwyczajną intuicją i zdolny był do „przeobrażania oblicza narodu". Mussolini twierdził, że przez świadomość i wolę wodza urzeczywistnia się naród jako „potężna idea".

Pomnik Mussoliniego na koniu, 1929 r.
Jak sądzisz, do czego miała nawiązywać taka forma

przedstawienia polityka?

Źródło: Paolo Terzi/Archivio fotografico del Museo Civico di Modena, licencja: CC BY-SA 3.0.

Wodzowskie scentralizowane państwo musiało wreszcie – faszyści mocno to podkreślali – nieustannie manifestować swoją potęgę. Ideologia faszystowska kategorycznie **odrzucała pacyfizm** we wszelkiej postaci i **pochwalała militaryzm**. Faszyści dostrzegali wartość wojny. W ich przekonaniu konfrontacja ze śmiercią wznosi człowieka na wyżyny moralne i uruchamia wielkie możliwości. Dlatego państwo faszystowskie powinno stale dążyć do mocarstwowości i ekspansji, gdyż jest to przejawem jego zdrowia i witalności. „Jedynie wojna – pisał Mussolini – wznosi do maksimum napięcia wszystkie siły ludzkie i znaczy znamieniem szlachectwa narody, które mają odwagę stawić jej czoło. Wszelkie inne doświadczenia są tylko namiastkami, które nie stawiają nigdy człowieka przed sobą samym w alternatywie życia i śmierci".

Słownik

duce

inaczej: wódz; tytuł przyjęty przez Benita Mussoliniego, nawiązujący do łacińskiego słowa *dux*, które oznaczało wodza armii rzymskiej

korporacjonizm

ideologia oraz nazwa zbudowanego na jej podstawie systemu społeczno-ekonomicznego, których podstawą jest własność prywatna oraz porozumienia społeczne, zawierane w ramach korporacji (przymusowe stowarzyszenia pracowników i pracodawców poszczególnych branż)

militaryzm

przekonanie, że państwo powinno intensywnie zbroić się, demonstrować swoją siłę militarną i być gotowe do obrony swoich interesów za pomocą działań zbrojnych

pacyfizm

postawa przeciwstawiająca się konfliktom zbrojnym, polityce zbrojeń oraz przemocy

totalitaryzm

reżim polityczny charakteryzujący się władzą, która poddaje swojej kontroli całe życie społeczne i gospodarcze; stosuje masowy terror i usiłuje – przez indoktrynację – wpłynąć na sposób myślenia i postępowania mieszkańców

„trzecia droga"

stosowana przez partie chadeckie oraz Kościół katolicki metafora ustroju społeczno-ekonomicznego, który by bazował na solidaryzmie społecznym; wiązało się to z odrzuceniem przez zwolenników takiego rozwiązania zarówno kapitalizmu, jak i socjalizmu

Gra interaktywna

Polecenie 1

Rozwiąż interaktywny quiz i sprawdź swoją wiedzę. Zaznacz poprawną odpowiedź w każdym z pytań.

Test

Sprawdź swoją wiedzę o faszyzmie

Poziom trudności:
łatwy

Limit czasu:
7 min

Twój ostatni wynik:
-

Uruchom

Ćwiczenie 1

Ułóż pytanie quizowe dotyczące tematu lekcji i daj je do rozwiązania innym uczniom.

Question: ...

a. ...
b. ...
c. ...
d. ...

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz, kto uważany jest za twórcę faszyzmu.

- [ ] Giovanni Gentile
- [ ] Francisco Franco
- [ ] Adolf Hitler
- [ ] Benito Mussolini

Ćwiczenie 2

Rozstrzygnij, które z wymienionych stwierdzeń są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Faszyści aspirowali do stworzenia nowego typu człowieka.	○	○
W ideologii faszystowskiej wojna została określona jako dopuszczalne, ale stosowane tylko w ostateczności narzędzie polityczne.	○	○
Państwo totalne – w ujęciu Mussoliniego – miało kontrolować całe życie społeczne.	○	○

Ćwiczenie 3

Spośród niżej wymienionych cech doktryn politycznych zaznacz te, które nie występują w faszyzmie.

- [ ] etatyzm
- [ ] leseferyzm
- [ ] militaryzm
- [ ] egalitaryzm

Ćwiczenie 4

Dokończ zdanie.
Ideologia włoskiego faszyzmu odwoływała się do tradycji...

- ( ) chrześcijańskiej.
- ( ) stoickiej.
- ( ) romantycznej.
- ( ) oświeceniowej.

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj ćwiczenie.

Emilii Gentile

Początki ideologii faszystowskiej

Nowa orientacja Mussoliniego stała się jasna w niewiele dni po usunięciu go z Partii Socjalistycznej. W przemówieniu w Parmie Mussolini zaprezentował racje, które są już racjami faszysty. Rozpoczął od pacyfizmu i iluzji nieograniczonego postępu, rozpowszechnianych w Europie od roku 1870, pod opatrznościowym znakiem uniwersalnego dobrobytu (...). Mussolini zadeklarował też, że nigdy nie wierzył w teorie pacyfistyczne, które kazały wiązać sprawę wojny z czynnikiem ekonomicznym. Były to dla niego teorie abstrakcyjne, ponieważ ekonomia nie była czynnikiem dominującym w dziejach, w życiu, w relacjach między ludami: *„Człowiek ekonomiczny w czystej postaci nie istnieje. Historia świata nie jest rozgrywką księgowości, a interes materialny nie jest – na szczęście! – jedyną sprężyną działań ludzkich”*. Przy takich stwierdzeniach – co oczywiste – Mussolini znalazł się poza jakimikolwiek koncepcjami, które można by nazwać socjalistycznymi, przynajmniej w znaczeniu marksistowskim.

Źródło: Emilii Gentile, *Początki ideologii faszystowskiej*, Warszawa 2011, s. 82–83.

Wymień dwa elementy doktryny faszystowskiej, które odróżniały ją od ideologii socjalistycznej.

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj ćwiczenie.

Benito Mussolini

Doktryna faszyzmu

Z punktu widzenia państwowości koncepcja faszystowska jest antyindywidualistyczną, staje wszakże na stanowisku jednostki, o ile ta utożsamia się z państwem, jako świadomość i jego wola powszechna człowieka w jego istnieniu historycznym. Przeciwny jest klasycznemu liberalizmowi, który powstał z konieczności przeciwstawienia się absolutyzmowi i wyczerpał swe zadanie historyczne z chwilą, gdy państwo zmieniło się w świadomość i wolę zbiorową. Liberalizm w interesie poszczególnej jednostki przeczył państwu; faszyzm jest afirmacją państwa, uznając w nim prawdziwą rzeczywistość jednostki.

Źródło: Benito Mussolini, *Doktryna faszyzmu*, Lwów 1935, s. 21–22.

Na podstawie powyższego tekstu oraz wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij, dlaczego faszyzm odrzuca liberalną wizję relacji człowieka indywidualnego do państwa.

Materiał źródłowy do ćwiczeń 7–8.

Doktryny polityczne XIX i XX wieku

Przedstawiano kapitalistę jako „zwykłego obywatela” odpowiadającego przed państwem faszystowskim za całokształt „powierzonej” mu działalności o charakterze społecznym i gospodarczym. Propagowano zasadę „ograniczonego” kapitalizmu w myśl demagogicznego hasła: kapitał w służbie państwa faszystowskiego i narodu. W Karcie Pracy wyeksponowano ideologiczne znaczenie zbiorowego układu pracy: jest to wyraz

solidarności kapitału i pracy, wyrównujący „tylko pozornie sprzeczne” interesy pracowników i pracodawców i podporządkowujący je „wyższym”, ponadklasowym i ogólnonarodowym interesom produkcji.

Źródło: *Doktryny polityczne XIX i XX wieku*, red. Krystyna Chojnicka, Wiesław Kozuba-Ciembroniewicz, Kraków 2000, s. 353.

Ćwiczenie 7

Podaj nazwę ustroju ekonomicznego państwa zaprezentowaną w materiale źródłowym oraz, odwołując się do własnej wiedzy, wymień dwie jego cechy.

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij, dlaczego faszyści odrzucali wolnorynkowy kapitalizm.

Dla nauczyciela

Autor: Krzysztof Kowaluk

Przedmiot: Wiedza o społeczeństwie

Temat: Faszyzm

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja.

Uczeń:

8) przedstawia założenia faszyzmu, nazizmu i komunizmu oraz dokonuje ich krytyki z punktu widzenia praw człowieka i demokracji.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- charakteryzuje najważniejsze elementy ideologii faszystowskiej;
- analizuje podobieństwa i różnice faszyzmu oraz innych politycznych ideologii;
- identyfikuje źródła popularności idei faszystowskich.

Strategie nauczania:

- lekcja odwrócona;
- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- dyskusja.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją

Uczniowie zapoznają się z treścią zawartą w „Przeczytaj" w celu aktywnego uczestniczenia w lekcji.

Faza wstępna

1. W trakcie krótkiej dyskusji wprowadzającej uczniowie – przy pomocy nauczyciela – wymieniają podstawowe zasady ideologii faszystowskiej (takie jak: militaryzm, totalitaryzm, antyliberalizm, etatyzm, korporacjonizm). Nauczyciel zapisuje je na tablicy.

2. Nauczyciel przedstawia temat i cele zajęć.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel przedstawia temat dyskusji: „Dlaczego ludzie popierali ideologię faszystowską?". Punktem wyjścia będą przemyślenia uczniów, związane z przeczytanym w domu materiałem. Wskazani przez nauczyciela uczniowie przedstawiają je.

2. Podstawową metodą tej części zajęć jest burza mózgów. Nauczyciel zwraca uwagę na różnorodne uwarunkowania popularności ruchów faszystowskich w okresie międzywojennym (np. powstanie społeczeństw masowych, gwałtowne zmiany polityczne po Wielkiej Wojnie, rewolucja październikowa i powstanie partii komunistycznych, problemy ekonomiczne, rozczarowanie liberalizmem, słabo rozwinięta kultura tolerancji, nacjonalizm). Uczniowie dociekają, w jaki sposób problemy te przełożyły się na popularność ruchów faszystowskich.

3. Nauczyciel podsumowuje poruszone wątki i przedstawia kolejną kwestię: „W jaki sposób można zapobiegać wzrostowi znaczenia takich ideologii, jak faszyzm?".

Faza podsumowująca

1. Uczniowie samodzielnie rozwiązują grę interaktywną.

2. Nauczyciel podsumowuje dyskusję. Przywołuje zapisane na tablicy najważniejsze zasady doktryny faszystowskiej.

3. Uczniowie w parach wykonują ćwiczenia 5–8 z sekcji „Sprawdź się”.

Praca domowa:

Uczniowie wykonują ćwiczenia 1–4 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

Emilio Gentile, *Początki ideologii faszystowskiej*, Warszawa 2011.

Madeleine Albright, *Faszyzm. Ostrzeżenie*, Warszawa 2018.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Multimedium może zostać wykorzystane przez uczniów indywidualnie lub podczas zajęć w charakterze uzupełnienia głównego tematu.